

anarhija/ blok 45
PORODIČNA BIBLIOTEKA

Theo van Doesburg et al.

MANIFEST O PROLETERSKOJ UMETNOSTI (*PROLETKUNST*)

PROTIV PROPAGANDNE UMETNOSTI (*TENDENZKUNST*)

1923.

Theo van Doesburg, Kurt Schwitters, Hans Arp, Tristan Tzara, C.
(Christof) Spengemann, „Manifest Proletkunst“, *Merz*, n. 2 ili „broj i“,
april 1923, str. 24–25. Theo van Doesburg, „Anti-tendenzkunst“, *De Stijl*,
vol. 6, br. 2, april 1923, str. 17–19.

Preveo i priredio: Aleksa Golijanin, 2015, 2019.

<http://anarhija-blok45.net>
aleksa.golijanin@gmail.com

ZAJEDNIČKA ARHIVA
<http://anarhisticka-biblioteka.net>

Die Zeitschrift des geistigen Arbeiters ist MERZ

Aus dem Inhalt: i. Manifest Proletkunst, das schiffchen

MERZ

MANIFEST PROLETKUNST

THÉO VAN DOESBURG. KURT SCHWITTERS.

hans arp. TRISTAN TZARA.

CHR. SPENGEMANN. d. Haag, 6. 3. 23.

DE STIJL

ZESDE JAARGANG 1923

DE STIJL

2

WEIMAR
HAAG ANTWERPEN PARIJS ROME

INTERNATIONAAL MAANDELAAD
VOOR NIEUWE KUNST WETEN-
SCHAP EN KULTUUR REDACTIE
THEO VAN DOESBURG

„... Pravi umetnik, međutim, okreće leđa svim posebnim oblastima društvene organizacije.

Umetnost, ona koju želimo, nije ni proleterska, ni buržoaska, zato što pokreće sile koje su dovoljno moćne da utiču na kulturu u celini, umesto da samo bude pod uticajem društvenih odnosa.

Proletarijat je stanje koja se mora prevazići; buržoazija je stanje koje se mora prevazići. Ali upravo proleter, koji svojim 'proletkultom' samo imitiraju kulturu buržoazije, podržavaju ovu trulu građansku kulturu, a da toga nisu ni svesni: na štetu umetnosti i na štetu kulture.“

O TEKSTU

Nemačka i holandska verzija manifesta Tea van Dusburga, prvi put predstavljenog u obliku predavanja na skupu Socijalističko-anarhističke omladinske organizacije (Sociaal-Anarchistische Jongeren Organisatie, SAJO) u Narodnom domu (Volksgebouw) u Hagu, 28. marta 1923.

Prema nemačkom izdanju, tekst ili njegov nacrt je nastao 6. marta u Hagu, što se približno podudara s poslednjim odjecima dadaističke turneje po Holandiji, u kojoj su učestvovali Teo i Neli van Dusburg, Kurt Šviter i Vilmoš Husar, od 10. januara do 14. februara 1923 (videti buklet Teo van Dusburg, *Šta je dada?*).

Kao tekst, prvi put objavljeno, skoro istovremeno, u Šviterovom časopisu *Merz* br. 2 (ili „broj i“, str. 24–25, kao „Manifest Proletkunst“) i Dusburgovom *De Stijl*, vol. 6, br. 2 (str. 17–19, kao „Anti-Tendenzkunst“), u aprilu 1923.

U nekim izvorima kao glavni autor se navodi Šviter, a u nekim čak Šviter i Raul Hausman. Ali skoro je izvesno da je jedini autor Teo van Dusburg, koji je i prvi predstavio tekst, na samostalnom predavanju, pri čemu je kopija rukopisa pronađena samo u njegovoj zaostavštini – iako su, po svemu što o njima znamo, izneti stavovi morali biti vrlo bliski Šviteru i Arpu, kao koautorima ili potpisnicima koji su i sami u više navrata istupali sa sličnih pozicija.

U prevodu na nemački, tekst je pretrpeo manje izmene; holandska verzija je odsečnija i ima neku frazu više; nemačka je za nijansu ležernija. Nemačku verziju, koja je imala širi domet i kasnije bila mnogo češće reprodukovana, potpisali su van Dusburg, Šviter, Arp, Cara i Špengeman, dok je u holandskoj potpisan samo van Dusburg.

Za širi kontekst, koji je u ovom slučaju posebno zanimljiv, budući da se dotiče žestokih debata koje su se u to vreme vodile oko pitanja

Helma Schwitters, Tristan Tzara, Kurt Schwitters, Nelly i Theo van Doesburg, El Lissitzky i mali Ernst Schwitters, Hannover, 1922. Foto: Jean Hans Arp.

„konstruktivizma“, „funkcionalizma“ i „proletkulta“, videti izvanredan prikaz Huberta F. van Den Berga iz njegove knjige *The Import of Nothing: How Dada Came, Saw, and Vanished in the Low Countries (1915–1929)*, naročito poglavlje 6, „Grand Clearance Sale“: Kurt Schwitters and the Dutch Dada Campaign, str. (150) 163–171 (edicija *Crisis and the Arts*, Vol. VII, G. K. Hall & Co., 2002; kompletna knjiga, po poglavljima: <https://repozytorium.amu.edu.pl/handle/10593/8466>).

AG, 2015, 2019.

Manifest o proleterskoj umetnosti (*Proletkunst*)

Nema umetnosti koja bi bila namenjena samo jednoj klasi ljudi, a i kada bi je bilo, ona ne bi imala nikakve veze sa životom.

One koji žele da stvaraju proletersku umetnost, pitamo: „Šta je to proleterska umetnost?“ Da li je to umetnost koju stvaraju sami proleter? Ili umetnost namenjena samo proleterima? Ili je to umetnost koja treba da podstakne proleterske (revolucionarne) nagone? Nema umetnosti koju stvaraju proleter, zato što proleter koji stvara umetnost nije više proleter već umetnik. Umetnik nije ni proleter, ni buržuj, a ono što stvara ne pripada samo proleterima ili samo buržujima već svim ljudima. Umetnost je duhovna funkcija čoveka, koja teži da ga izbavi iz haosa (tragedije) života. Umetnost je slobodna u raspolaganju sopstvenim izvorima, ali se povinuje svojim vlastitim zakonima i samo njima; i ako je neko delo umetničko delo, ono se uzdiže iznad klasne podele na proleterijatu i buržoaziju. Ako bi umetnost trebalo da služi samo proleterijatu, uprkos činjenici da je proleterijatu zatrovan buržoaskim ukusom, onda će takva umetnost biti ograničena isto kao i ona namenjena isključivo buržujima. Takva umetnost ne bi bila opšta, ne bi izvirala iz sveljudskog osećanja, već iz čisto individualnih i društvenih preokupacija, vremenski i prostorno ograničenih. Ako bi neka umetnost trebalo da rasplamsa nagone proleterske prirode, ona će prosto koristiti ista sredstva kao i neka religiozna ili nacionalistička umetnost. Ma koliko to izgledalo banalno, zapravo je svejedno da li neko slika Crvenu armiju predvođenu Trockim ili carsku armiju predvođenu Napoleonom. Naime, vrednost slike kao umetničkog dela nema nikakve veze s podsticanjem proleterskih ili patriotskih osećanja. Sa stanovišta umetnosti, i jedno i drugo je obmana.

MANIFEST PROLETKUNST

Eine Kunst, welche sich auf eine bestimmte Klasse von Menschen bezieht, gibt es nicht, und wenn sie bestehen würde, wäre sie für das Leben gar nicht wichtig.

Diejenigen, welche proletarische Kunst schaffen wollen, fragen wir: »Was ist proletarische Kunst?« Ist das Kunst von Proletariern selbst gemacht? oder Kunst, die nur dem Proletariat dient? oder Kunst, die proletarische (revolutionäre) Instinkte wecken soll? Kunst, durch Proletarier gemacht, gibt es nicht, weil der Proletarier, wenn er Kunst schafft, nicht mehr Proletarier bleibt, sondern zum Künstler wird. Der Künstler ist weder Proletarier, noch Bourgeois, und was er schafft, gehört weder dem Proletariat noch dem Bürgertum, sondern allen. Die Kunst ist eine geistige Funktion des Menschen mit dem Zwecke, ihn aus dem Chaos des Lebens (Tragik) zu erlösen. Die Kunst ist frei in der Verwendung ihrer Mittel, aber gebunden an ihre eigenen Gesetze, und nur an ihre eigenen Gesetze, und sobald das Werk Kunstwerk ist, ist es weit erhaben über die Klassenunterschiede von Proletariat und Bürgertum. Sollte die Kunst aber ausschließlich dem Proletariat dienen, abgesehen von der Tatsache, daß das Proletariat angesteckt ist von bürgerlichem Geschmack, dann wäre diese Kunst beschränkt, und zwar ebenso beschränkt wie die speziell bürgerliche Kunst. Eine solche Kunst würde nicht universal sein, nicht aus dem Weltnationalitätsgefühl wachsen, sondern aus individuellen, sozialen, zeitlich und räumlich begrenzten Ansichten. Soll nun die Kunst tendenziös proletarische Instinkte wachrufen, so bedient sie sich im Grunde derselben Mittel wie kirchliche oder nationalistische Kunst. So banal es an sich klingt, ist es im Grunde dasselbe, ob jemand ein rotes Heer mit Trotzky an der Spitze oder ein kaiserliches Heer mit Napoleon an der Spitze malt. Für den Wert des Bildes als Kunstwerk ist es aber gleichgültig, ob proletarische Instinkte oder patriotische Gefühle erweckt werden sollen. Das eine wie das andere ist, vom Standpunkte der Kunst aus betrachtet, Schwindel.

Jedini zadatak umetnosti jeste da koristi vlastite izvore da bi probudila čovekove stvaralačke sile; njen cilj je *zrelo ljudsko biće*, a ne proleter ili buržuj. Samo se osrednji talenti, usled manjka vizije i kulture, mogu baviti nečim tako ograničenim kao što je proleterska umetnost (to jest, naslikanom politikom). Pravi umetnik, međutim, okreće leđa svim posebnim oblastima društvene organizacije.

Umetnost, ona koju želimo, nije ni proleterska, ni buržoaska, zato što pokreće sile koje su dovoljno moćne da utiču na kulturu u celini, umesto da samo bude pod uticajem društvenih odnosa.

Proletarijat je stanje koja se mora prevazići; buržoazija je stanje koje se mora prevazići. Ali upravo proleter, koji svojim „proletkultom“ samo imitiraju kulturu buržoazije, podržavaju ovu trulu građansku kulturu, a da toga nisu ni svesni: na štetu umetnosti i na štetu kulture.

Svojom konzervativnom privrženošću starim, preživelim oblicima izražavanja i svojim potpuno neshvatljivim gađenjem prema novoj umetnosti, proleter, produžavaju život upravo onome protiv čega se u svom programu navodno bore: buržoaskoj kulturi. I tako vidimo kako buržoaski sentimentalizam i buržoaski romantizam, uprkos nastojanjima radikalnih umetnika da ih unište, i dalje žive i kako se čak neguju i obnavljaju. Komunizam je već postao buržoaska stvar, kao i vladajuća socijaldemokratija, drugim rečima, kapitalizam u novom obliku. Buržoazija koristi aparat komunizma, koji nije proleterski već buržoaski izum, kao sredstvo za *obnavljanje* vlastite trule kulture (Rusija). Na kraju, proleterski umetnik se ne bori ni za umetnost, ni za novi život, koji bi trebalo da nastupi, već za buržoaziju. Svako delo proleterske umetnosti je samo reklamni plakat buržoazije.

S druge strane, ono na čemu mi radimo je totalno umetničko delo (*Gesamtkunstwerk*), koje daleko nadilazi sve plakate, bez obzira da li se na njima reklamiraju šampanjac, dada ili komunistička diktatura.

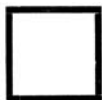

(u potpisu)

TEO VAN DUSBURG. KURT ŠVITERS.

hans arp. TRISTAN CARA.

K. ŠPENGEMAN.

DE STIJL

Hag, 6. III 1923.

Theo van Doesburg, Kurt Schwitters, Hans Arp, Tristan Tzara, C. (Christof) Spengemann, „Manifest Proletkunst“, Hague, 6. III 1923, *Merz* br. 2 ili „broj 2“ (K. Schwitters, Hanover), april 1923, str. 24–25.

Die Zeitschrift des geistigen Arbeiters ist MERZ

Aus dem Inhalt: Manifest Proletkunst, das Schiffchen

MERZ

2

NUMMER *i*

APRIL 1923
REDAKTEUR: KURT SCHWITTERS
MERZVERLAG HANNOVER · WALDHAUSENSTR. 5^a

Die Kunst soll nur mit ihren eigenen Mitteln die schöpferischen Kräfte im Menschen wachrufen, ihr Ziel ist der reife Mensch, nicht der Proletarier oder der Bürger. Nur kleine Talente können aus Mangel an Kultur, da sie das Große nicht übersehen, in ihrer Beschränktheit so etwas wie proletarische Kunst (d. h. Politik in gemaltem Zustande) machen. Der Künstler aber verzichtet auf das Spezialgebiet der sozialen Organisation.

Die Kunst, wie wir sie wollen, die Kunst ist weder proletarisch noch bürgerlich, denn sie entwickelt Kräfte, die stark genug sind, die ganze Kultur zu beeinflussen, statt durch soziale Verhältnisse sich beeinflussen zu lassen.

Das Proletariat ist ein Zustand, der überwunden werden muß, das Bürgertum ist ein Zustand, der überwunden werden muß. Indem aber die Proletarier mit ihrem Proletkult den Bourgeoisikult imitieren, sind gerade sie es, die diese verdorbene Kultur der Bürger stützen, ohne sich dessen bewußt zu sein; zum Schaden von Kunst und zum Schaden von Kultur.

Durch ihre konservative Liebe für die alten, überlebten Ausdrucksformen und ihre ganz unverständliche Abneigung für die neue Kunst halten sie das am Leben, was sie nach ihrem Programm bekämpfen wollen: die bürgerliche Kultur. So kommt es, daß bürgerlicher Sentimentalismus und bürgerliche Romantik trotz aller intensiven Bemühungen der radikalen Künstler, diese zu vernichten, immer noch bestehen bleiben und sogar neu gepflegt werden. Der Kommunismus ist schon eine ebenso bürgerliche Angelegenheit wie der Mehrheitssozialismus, nämlich Kapitalismus in neuer Form. Die Bourgeoisie verwendet den Apparat des Kommunismus, der nicht vom Proletariat, sondern von Bürgern erfunden ist, nur als Erneuerungsmittel für ihre eigene verfaulte Kultur (Rußland). Infolgedessen kämpft der proletarische Künstler weder für die Kunst noch für das künftige neue Leben, sondern für die Bourgeoisie. Jedes proletarische Kunstwerk ist weiter nichts als ein Plakat für das Bürgertum.

Das, was wir hingegen vorbereiten, ist das Gesamtkunstwerk, welches erhaben ist über alle Plakate, ob sie für Sekt, Dada oder Kommunistische Diktatur gemacht sind.

THÉO VAN DOESBURG. KURT SCHWITTERS.

DE STIJL

hans arp. TRISTAN TZARA.

CHR. SPENGEMANN. d. Haag, 6. 3. 23.

25

Protiv propagandne umetnosti (*Tendenzkunst*)

Odgovor na pitanje:

„Da li nova umetnost treba da služi masama?“

El Lissitzky, Theo, Arp, Nelly, mali Ernst, Helma i Kurt Schwitters,
Hannover, 1922. Foto: Tristan Tzara.

Ne postoji umetnost koja bi bila ograničena samo na jednu određenu klasu. Ako bi i postojala – ne bi imala nikakav značaj za život. One koji se zalažu za proletersku umetnost, pitam: „Šta je to proleterska umetnost? Da li je to umetnost koju stvaraju sami proleter i umetnost koja služi isključivo proleterijatu ili možda umetnost koja budi proleterske (revolucionarne) instinkte?“

Umetnost koju stvaraju proleter i ne postoji, zato što proleter koji stvara umetnost prestaje da bude proleter i postaje umetnik. Umetnik nije ni proleter ni buržuj, a ono što stvara ne pripada ni proleterima ni buržujima. To pripada *svima*. Umetnost je duhovna aktivnost čoveka, koja teži da ga izbavi iz haosa, iz tragedije života.

Umetnost je slobodna da sama bira svoja sredstva, ali se povinuje vlastitim zakonima i *samo njima*. Čim neki rad postane umetničko delo, on daleko prevazilazi klasnu podelu na proleterijatu i buržoaziju. Umetnost koja bi bila namenjena samo proleterima – i pored toga što je proleterijatu zaražen buržoaskim ukusom – bila bi ograničena isto kao i ona namenjena samo buržujima. Ona ne bi bila opšta, ne bi izvirala iz sveljudskog osećanja, već iz čisto individualnih, društveno, vremenski i lokalno ograničenih stavova.

Opet, ako umetnost treba da podstiče proleterske instinkte, ona će koristiti ista sredstva kao i crkvena i nacionalistička umetnost. Ma koliko to zvučalo banalno, u osnovi je svejedno da li neko slika Crvenu gardu na čelu s Trockim ili carsku vojsku na čelu s Napoleonom.

Vrednost slike kao umetničkog dela nema apsolutno nikakve veze s time da li ona podstiče proleterska ili patriotska osećanja.

S umetničkog stanovišta, i jedno i drugo je obmana. Umetnost treba da svojim vlastitim sredstvima probudi u čoveku njegove stvaralačke sile. Njen cilj je *zrelo ljudsko biće*, a ne proleter ili buržuj.

Samo se osrednji talenti, usled nedostatka dubine – zbog čega ne mogu steći širi raspon – mogu baviti nečim kao što je proleterska umetnost (to jest, politikom u naslikanom stanju). Pravi umetnik pronalazi svoju građu u životu i odbacuje svaku posebnu oblast društvene organizacije.

Umetnost, onakva kakvu želimo, nije ni proleterska ni buržoaska. Ona razvija sile koje su dovoljno snažne da utiču na kulturu u celini, umesto da samo bude pod uticajem društvenih odnosa.

Proletarijat je stanje koje se mora prevazići. Buržoazija je stanje koje se mora prevazići. Ali sada su upravo proleter, koji svojom „proleterskom kulturom“ samo *imitiraju* onu buržoasku, ti koji podržavaju ovu propalu kulturu, a da toga nisu ni svesni. Na štetu umetnosti i na štetu kulture.

Svojom privrženošću starim, odavno prevaziđenim oblicima izražavanja i svojim potpuno neshvatljivim, apsurdnim gađenjem prema novoj umetnosti, proleter održavaju u životu upravo ono protiv čega se u svom programu bore: buržoaski umetnički ukus i buržoasku kulturu. Tako imamo situaciju da sentimentalizam i maglovita neodređenost (romantizam), i pored snažnih nastojanja radikalnih umetnika da ih se otarase, nastavljaju da postoje i da se čak ponovo neguju.

Ideja da se umetnost može obnoviti kroz komunizam je pogrešna. Komunizam je već postao buržoaska stvar, kao i parlamentarni socijalizam: kapitalizam u novom obliku. Buržoazija koristi komunistički aparat samo zato da bi obnovila svoju pokvarenu kulturu (kao u Rusiji). Na taj način, takozvani „proleterski“ umetnik se ne bori ni za umetnost ni za novi životni poredak već za buržoaziju, a da to ne želi, niti je toga svestan.

Svako „delo proleterske umetnosti“ u osnovi nije ništa drugo nego reklamni plakat za neku (buduću) buržoaziju.

S druge strane, ono na čemu mi moderni umetnici radimo su monumentalna¹ umetnička dela, koja daleko nadilaze sve plakate, bez obzira da li se na njima reklamiraju šampanjac, dada ili komunistička diktatura.

Teo van Dusburg □
Hag, 1923.

Theo van Doesburg, „Anti-tendenzkunst“, *De Stijl*, vol. 6, br. 2, april 1923, str. 17–19. Takođe, *De Stijl (vol. 2) 1921–1932: Complete Reprint*, ed. Ad Petersen; Amsterdam: Athenaeum; Amsterdam: Polak & Van Gennep; Den Haag: Bert Bakker, 1968, str. 341–342.

¹ Van Dusburg doslovno kaže „monumentalna (umetnička dela)“, što ovde treba čitati kao u nemačkoj verziji – sveobuhvatna, totalna, i sl. – ili prosto većeg raspona, u odnosu na svaku propagandnu umetnost. (AG)

PRUS 25 CENTS.

théo van doesburg

WAT is DADA?

? ? ? ? ? ? ?

Teo van Dusburg i DADA
Kurt Švitters (1932)

Šta je DADA?
Teo van Dusburg (1923)

POVEZANI BUKLET:
<https://anarhija-blok45.net>

MERZ 2

Zeitschriften

gibt es genug, aber bislang hat sich keine ausschließlich für die

MERZIDEE

eingesetzt. Um einem dringenden Bedürfnis abzuwehren, habe ich mich deshalb entschlossen, die Zeitschrift

MERZ

herauszugeben, die dem Merzgedanken in der Welt dient und zunächst jährlich 4 mal erscheint.

Ziele: DADA, MERZ, STIL.
 Literatur: ANNA BLUME, BLUME ANNA, BLEI-E, AUGUSTE BOLTE, KATHEDRALE.

MERZ 1: 2: 2: 3: 4: 4:
 1 2 3 4 5 6 7 8 9 10
 1 2 3 4 5 6 7 8 9 10
 1 2 3 4 5 6 7 8 9 10

HOLLAND — DADA

PROLETKUNST

BANALITÄTEN

ZAHLENDICHTUNGEN

ÜBERNATIONALITÄT

Im Sturmverlag erschienen:

Kurt Schwitters:

Die Blume Anna

Kurt Schwitters:

Auguste Bolte / Roman

Grundpreise: 2 Mark

Andere Merzliteratur:

ANNA BLUME

Verlag Paul Steegemann

BLEI-E

Verlag Heinrich in Freiburg

MÉCANO:

REDAKTEUR I K BONSET

**KASSAK
GEDICHTE**

VERLAG DER STURM:
MA BUCH

Lesen Sie die Wahrheit über Anna Blume von Christof Spengemann, Verlag DER ZWEEEMANN

Monatsschrift
Der Sturm

DE STIJL

**Ziele: DADA — MERZ — STIL
 Motiv: WELTNATIONALGEFÜHL**